

KAROLINA MROZIEWICZ
UNIwersytet Jagielloński

PAMIĘĆ O WJEŹDZIE ZYGMUNTA III DO KRAKOWA (1587) I PROBLEM REPREZENTACJI OPRAWY ARTYSTYCZNEJ UROCZYŚĆCI W PRZEKAZACH DRUKOWANYCH W XVI I XVII WIEKU*

Taki jest los władców, umieszczony we wzniosłym i wspaniałym miejscu, że nic w ich sprawach nie może być niskiego i nieznacznego. Nie tylko zaś to, co dokonuje się za ich sprawą ze wspaniałą chwałą i sławą, mają zwyczaj przekazywać wszystkim – po części tradycją ustną, po części pisma, ale [też] to, co zostało przekazane przez ludy na ich cześć z większą okazałością, zajmuje u osób wykształconych miejsce wiedzy, [a] u zwykłych ludzi – wróżby.

W Królu Zygmuncie III jest taki charakter i taki pęd ku najwyższym cnotom, że nie można oczekiwać od niego niczego, co nie jest wielkie i chwalebne. Przybycie zaś do królestwa i sprawy, które miał załatwić, uświetnił zwłaszcza ów jego wjazd do Krakowa, a podczas niego wesołość i radość całego ludu¹.

W tym wzniosłym, panegirycznym tonie rozpoczyna się opis uroczystego wjazdu Zygmunta III do Krakowa, zachowany w znanym druku pod tytułem *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*, wydanym przez krakowską oficynę Jakuba Siebeneichera w 1587 r. Przytoczony fragment zwraca uwagę na trzy główne sposoby upamiętnienia: przekaz mówiony (*fama*), pisemny (*litterae*) i działanie mające charakter teatralnego aktu zorganizowanego dla uczczenia władców (*pompa a populis in honorem principum constituta*). W dalszej części tekstu anonimowy autor wymienia również wizerunki (*effigies*), które jako „godne pamięci i przyjemne dla badających pamiętki przeszłości”² zostały uwzględnione w druku w postaci drzeworytowych przedstawień władców. Drukowany opis wjazdu Zygmunta III robił użytek z wszystkich czterech rodzajów przekazu. Był nie tylko istotnym komponentem entrady, opisem i egzegezą jego poszczególnych części, ale stanowił także jego modelową reprezentację, która stała się punktem odniesienia dla przekazów

* Niniejszy artykuł powstał w wyniku realizacji projektu badawczego nr 2015/16/S/HS2/00267, pt. „*Icones Regum*. Ilustrowane pocztą władców w narracjach narodowych Polski, Czech i Węgier” finansowanego ze środków programu Fuga 4 Narodowego Centrum Nauki.

¹ „Ea summorum principum fortuna est, ut quemadmodum ipsa celso, atque illustri loco collocata est, ita nihil in rebus quoque ipsorum humile atque obscurum esse possit. Non modo autem, quae ab ipsis insigni cum laude atque gloria fiunt, partim fama, partim literae omnibus tradere solent, verum quae a populis etiam apparatiore aliqua cum pompa in honorem eorum constituta, apud sapientes saepe doctrinae alicuius, apud vulgus etiam ominis locum habent.

In Sigismundo III Rege ea indoles, iique ad summas quasque virtutes impetus sunt, ut nihil nisi amplum atque gloriosum expectari ab eo possit. Aditum autem ad regnum, atque adeo res gerendas ipsius, Cracoviensis maxime ingressus, in eoque universi populi laetitia atque gratulatio illustravit”, *Sigismundi tertii electi Poloniae et des. Sveciae regis, Magni Ducis Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, et ceterarum ditionum principis, Cracoviam ingressus*, Cracoviae 1587, A2r.

Jeśli nie wskazano inaczej, tłumaczenia są własne [K.M.], przygotowane z filologiczną pomocą Katarzyny Jasińskiej-Zdun, której dziękuję za udzielone mi wskazówki. Tekst druku wraz z jego przekładem na język angielski opublikowano w: *Europa Triumphans: Court and Civic Festivals in Early Modern Europe*, eds. J.R. Mulryne, H. Watanabe-O’Kelly, M. Shewring [et al.], t. 1, Aldershot 2004, s. 398–407.

² Zob. przyp. 27.

drukowanych w dwu kolejnych stuleciach. Omówienie druku Jakuba Siebeneichera z punktu widzenia jego przekazu tekstowo-obrazowego, przestrzeni komunikacyjnej, w obrębie której funkcjonował, oraz roli, jaką odegrał w kształtowaniu pamięci o wjeździe Zygmunta III do Krakowa, umożliwi wskazanie wybranych problemów związanych ze sposobami reprezentacji oprawy artystycznej uroczystego wjazdu w przekazach drukowanych.

Jak zauważyła Margaret McGowan, druk stawia czytelnika w uprzywilejowanej pozycji w stosunku do uczestnika uroczystości³. W przeciwieństwie do widza, który jest świadkiem jedynie wycinka obchodów, czytelnik może w dowolnym momencie śledzić przebieg całego wydarzenia, przypatrywać się elektowi z bliska i towarzyszyć mu na każdym kroku jego przemarszu przez miasto. Może przyglądać się głównym aktorom entrady: przyszłemu władcy, towarzyszącym i witającym go notablom, a także pozdrawiającym go tłumom i odświętnie zaaranżowanej scenerii miejskiej. Odbiorca tekstu ma także bezpośrednio przed swoimi oczami objaśnienia pomagające odczytać sens poszczególnych etapów święta i jego alegorycznej dekoracji oraz teksty inskrypcji, których odczytanie utrudniała pierwotna lokalizacja na bramach triumfalnych i trofeach oraz późna pora przejazdu⁴. Jeśli zdecyduje się na zebranie razem wydanych relacji z uroczystości, druków zawierających treść wygłoszonych mów i utworów panegirycznych napisanych z okazji wjazdu, w jednym kločku drukarskim, ma nawet po wielu latach równoczesny wgląd w różne aspekty święta⁵. W jakim jednak stopniu ten zapośredniczony obraz uroczystości odpowiadał rzeczywistemu wydarzeniu, a w jakim był retorycznym konstruktem, kolejnym panegirikiem na cześć władcy? Na co zwracał szczególną uwagę, a które aspekty uroczystości całkowicie pomijał? Jaką rolę odgrywały uwzględnione w opisach epigramaty i obrazy? Wreszcie, w jaki sposób przekaz drukowany kształtował pamięć o wydarzeniu w kolejnych dekadach i stuleciach?

I

Wjazd neoelekta do Krakowa 9 grudnia 1587 r. odbił się szerokim echem w Polsce i poza jej granicami⁶. Był wydarzeniem istotnym na arenie międzynarodowej, ale szczególne znaczenie miał dla społeczności miejskiej Krakowa, popierającej dużym nakładem sił kandydaturę Zygmunta III na króla Polski. Dla stołecznego miasta, które zorganizowało i poniosło koszty uroczystości, przyjazd Zygmunta oznaczał szczęśliwy finał oblężenia, związanych z nim działań wojennych, zniszczeń i pożóg⁷. Entradę

³ M.M. McGowan, *The French Royal Entry in the Renaissance: The Status of the Printed Text*, [w:] *French Ceremonial Entries in the Sixteenth Century: Event, Image, Text*, eds. N. Russell, H. Visentin, Toronto 2007, s. 29.

⁴ A. Bues, *Ein zeitgenössischer Bericht über die Krönungsfeierlichkeiten König Sigismunds III. am 27. und 28. Dezember 1587 in Krakau*, „Barok. Historia, literatura, sztuka”, 13, 2006, numer specjalny, s. 242–243.

⁵ Jako przykład może posłużyć klocek drukarski z biblioteki Valentina Schlieffa (dziś w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk, sygn. NI 6140.8), oprawiony ok. połowy XVIII w., w którym bezpośrednio przed *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* uwzględniono anonimową, prohabsburską relację z wydarzenia pt. *De Polonica Electione. In Comitibus Varsaviensibus, anni 1587. & quae secuta sunt, usq. ad coronationem Sigismundi III. & captum Maximilianum. Acepsit De forma Regni & Regibus Poloniae, ind. breuis. Anno 1588* (s.l., 1588), a po opisie wjazdu tekst mowy Goślickiego pt. *Witanie Rad y Stanów Koronnych Polskich do Króla [...] Zygmunta Trzeciego, w polu, przed miastem Kazimierzem [...]* (W Krakowie 1587) oraz *Ordinum regni Poloniae, nonnullorumque eius magistratum, de electione sereniss. principis Sigismundi Tertii regis, ad diversos principes christianos legationes, epistolae, responsa ex quibus quomodo electio ea administrata sit, quaque deinceps in praesentem hunc diem III mens Novem. acta sint, omnibus perspicuum esse poterit eorund. ordin. mandato edita* (Cracoviae 1587). Dziękuję pani Magdalenie Madei-Grzyb z Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk za udzielone mi informacje na temat zawartości i proveniencji gdańskiego konwolutu oraz kločka wzmiankowanego w przyp. 45.

⁶ Przebieg wydarzenia omawiają: K. Friedrich, *Royal Entries into Cracow, Warsaw and Danzig: Festival Culture and the Role of the Cities in Poland-Lithuania*, [w:] *Europa Triumphans...*, t. 1, s. 386–392; M. Dmitrieva, *Ephemere Architektur in Krakau und Prag. Zur Inszenierung von Herrschereinzügen in ostmitteleuropäischen Metropolen*, [w:] *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, Hrsg. M. Dmitrieva, K. Lambrecht, Stuttgart 2000, s. 267–268; H. Wisner, *Zygmunt III Waza*, wyd. 2. popr. i uzup., Warszawa 2006, s. 29–31; L. Podhorodecki, *Wazowie w Polsce*, Warszawa 1985, s. 48; J. Chrościcki, *Sztuka i polityka. Funckje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587–1668*, Warszawa 1983, s. 41–42; M. Rożek, *Uroczystości w barokowym Krakowie*, Kraków 1976, s. 23–26. O wjeździe jako wydarzeniu medialnym zob.: K. Zawadzki, *Początki prasy polskiej. Gazety ulotne i seryjne XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 89–90; idem, *Prasa ulotna za Zygmunta III*, Warszawa 1997, s. 131–132; J. Pirożyński, *Krakowskie uroczystości państwowe i dworskie w drugiej połowie XVI wieku w świetle ówczesnych prototypów prasowych*, [w:] *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu i Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 23–25 marca 1998*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 1999, s. 199–203. Polskie i obce druki dotyczące wjazdu uwzględniał w swojej bibliografii Konrad Zawadzki: K. Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XIII wieku. Bibliografia*, t. 1–3, Wrocław 1977–1990, nr 205–206, 215–216, 1751–1755.

⁷ K. Lepszy, *Oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiljana (1587)*, Kraków 1929, s. 105.

Wazy upamiętniły liczne relacje, mowy i utwory panegiryczne napisane po łacinie i po polsku, które w 1587 i 1588 r. wydrukowano w krakowskiej drukarni Łazarzowej i u Jakuba Siebeneichera⁸. Najbardziej szczegółowy i jedyny opatrzone ilustracjami opis to, wydany *in quarto* w wysokim nakładzie, wspomniany dwunastokartkowy druczek *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*⁹. Charakteryzował on topograficzno-administracyjną scenerię wjazdu, jego poszczególne etapy oraz oprawę plastyczną i epigraficzną. Opis entrydy, przedstawienia królów i powiązane z nimi utwory poetyckie stanowiły równoważne komponenty druku, które składały się na wizualno-literacką pochwałę Zygmunta III i genealogię jego praw do korony, opartą na jagiellońskich korzeniach i militarnym zwycięstwie nad Maksymilianem.

Opis wjazdu Zygmunta III jest anonimowy i stylizowany na przekaz ustny z charakterystyczną dla niego dygresją. Narrację uwiarygodnia data dzienna, imiona najważniejszych uczestników wydarzenia oraz adres wydawniczy znanego krakowskiego impressora. Krótko wzmiankowane są powitalne mowy Wawrzyńca Goślickiego, przedstawicieli magistratu, Akademii, kardynała Andrzeja Batorego i dziekana krakowskiego Erazma Dembińskiego, bez odniesień do ich treści. Bardziej szczegółowe są opisy ustawionego na Kleparzu trofeum i bram triumfalnych na trasie wjazdu, ale koncentrują się one głównie na przytoczeniu *in extenso* ich epigraficznej treści. W opisie uroczystości brak odniesień do wydarzeń ją bezpośrednio poprzedzających, niewiele dowiadujemy się o samym królu, jego ubiorze i orszaku oraz reakcjach uczestników uroczystości. Zdawkowe informacje o recepcji wjazdu mają znamiona topiczne, tak jak zakończenie opisu, mówiące o wielkich tłumach i światłach rozświetlających ulice nocną porą.

Porównanie drukowanego opisu z zachowanymi przekazami świadków pozwala wskazać kolejne luki, zwłaszcza w informacjach o świcie neoelekta i liście znamienitych uczestników uroczystości – niemal obowiązkowym komponentcie naocznych relacji. Z kroniki nieznanego bliżej mieszczanina krakowskiego dowiadujemy się, że „Król Jego Mość miał też przy sobie pieszych ludzi Szwedów, Niemców, ze strzelbą ruszniczną, w przyłbicach i Polaków w modrzy pana marszałka koronnego Opalińskiego, na królewski grosz, do dwu tysięcy pod czterema chorągwiami”¹⁰.

Nazwisko Opalińskiego zostało przemilczane przez autora drukowanego opisu, być może z racji stopniowo pogorszających się stosunków między marszałkiem a Janem Zamoyskim¹¹, jednym z głównych pomysłodawców programu wyjazdu. Pojawia się ono także w *Diariuszu* Stanisława Reszki obok wojewody krakowskiego Andrzeja Tęczyńskiego, wojewody sieradzkiego Olgierda Łaskiego, wojewody Rusi Stanisława Żółkiewskiego i Jana Zamoyskiego, którzy mieli iść przed królem w uroczystym orszaku¹². Panegiryczno-dydaktyczny ton drukowanego opisu również sugeruje, że *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* należy traktować nie jako wiarygodną relację wydaną krótko po wydarzeniu, jak przyjęło się w polskiej literaturze przedmiotu¹³, ale jako przykład tak zwanych *festival books*¹⁴. Zadaniem tych „ksiąg

⁸ Drukarnia Łazarzowa, kierowana od 1577 r. przez Jana Januszowskiego (który osobiście uczestniczył w walkach pod Krakowem przeciwko stronnikom Maksymiliana), wydała w 1587 i 1588 m.in.: *De felici Cracoviam adventu [...] Sigismundi eius nominis Tertii [...] Carmen gratulatorium Martini Slachcinii* (Cracoviae 1587); *Witanie Króla nowego Zygmunta III* Andrzeja Zbylitowskiego (W Krakowie 1587); *Witanie Rad y Stanów Koronnych Polskich do Króla; In Serenissimi Sigismundi III Dei Gratia Regis Poloniae adventu Cracoviam* Bazylego Goliniusza (Cracoviae 1588). Celem tych druków, jak pisał Januszowski we wstępie do czytelnika otwierającym *Witanie Rad y Stanów Koronnych* Goślickiego, było „każdego czytelnika ucieszyć y temu aktowi ingresu Króla Jego Mości niejaką ozdobę uczynić”.

Oficyna Jakuba Siebeneichera, poza *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*, wydała także *Piesn nową o szczęśliwey potrzebie pod Byczyną* Joachima Bielskiego (W Krakowie 1588) oraz *Piesni Kalliopy Słowienskiej i na terazniejsze pod Byczyną zwycięstwo i Kalliopea słowienska Zygmunтови III na stolicę polską wstępującemu* Stanisława Grochowskiego (W Krakowie 1588).

⁹ *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* został wydany w dwóch wariantach i w stosunkowo wysokim nakładzie. Do dziś w zbiorach polskich i zagranicznych zachowało się co najmniej 17 egzemplarzy: trzy w zbiorach Ossolineum (XVI.Qu.2046, XVI.Qu.2047 oraz XVI.Qu.2048), po dwa w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego (Cim. 4658 i Cim. 4911) oraz Bibliotece Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk (NI 6140.8° adl. 2 oraz NI 3914 8° adl. 5a), po jednym w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (539572), Bibliotece Czartoryskich (Cim. 537 I), Bibliotece Kórnickiej (Cim.Qu.2971), Bibliotece Raczyńskich (P.g.20/9), Bibliotece Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (SD 41751 I), British Library (9930.ccc.42), Bodleian Library (Lib. Polon. B. 199), Ludwig-Maximilian Universität (0001/4 Hist. 2764) i Bayerische Staatsbibliothek w Monachium (RES/4 Eur. 412.48) oraz Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu (6.2.2.510).

¹⁰ *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595*, wyd. H. Barycz, Kraków 1930, s. 51.

¹¹ R. Heidenstein, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Księg XII*, tłum. M. Gliszczyński, oprac. i wyd. J. Byliński, W. Kaczorowski, Opole 2015, s. 567. Por. Pirożyński, *op. cit.*, s. 202.

¹² *Stanisłai Rescii diarium. 1583–1589*, red. J. Czubek, Kraków 1915, s. 177.

¹³ Por. Pirożyński, *op. cit.*, s. 199–200.

¹⁴ Por. Zawadzki, *Prasa ulotna za Zygmunta III...*, s. 131; Pirożyński, *op. cit.*, s. 196. *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* jako *festival book* zaklasyfikowali wcześniej autorzy tomu *Europa Triumphans...*

uroczystości”, jak wielokrotnie podkreślała Helen Watanabe-O’Kelly, nie było zdawanie dokładnej relacji, z tego, co wydarzyło się danego dnia, ale upamiętnienie i narzucenie określonej interpretacji, zgodnej z intencjami jej organizatorów¹⁵. Podobnie jak „księga uroczystości” druczek Siebeneichera stanowił oficjalny i ramowy opis wjazdu Zygmunta III ze stosownymi objaśnieniami, przygotowany zapewne jeszcze przed uroczystością.

Jak zatem wjazd neoelekta do Krakowa miał być interpretowany zgodnie z wolą władz miasta i stronników Jana Zamoyskiego? Przedstawiona w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* trasa wjazdu Zygmunta III i jej oprawa artystyczna miały bliski związek z listopadowym zwycięstwem nad oblegającym Kraków wojskiem popierającym kandydaturę Maksymiliana. Kompozycyjną klamrą opisu jest wzmianka o dwu bramach triumfalnych odnoszących się do Wisły (pierwsza z bram, wystawiona przed mostem na Nowej Wiśle) i Rudawy (ostatnia brama przy wejściu na Wawel). Obie rzeki odegrały ważną strategiczną rolę w trakcie oblężenia. Zwłaszcza udaremniona próba wybudowania przez Maksymiliana mostu na Wiśle miała decydujące znaczenie dla ostatecznego wyniku starć. Alegorie rzek witają króla i symbolicznie otwierają przed nim drogę do miasta i na Zamek, której wcześniej strzegły.

Właściwą scenarię wjazdu był niedawny teatr działań wojennych. Zygmunt III przechodził wzdłuż murów obronnych i przeprowadzał przegląd wojska. Reszka wprost wspomina, że „Zygmunt III został poprowadzony przez wszystkie wały i fosy wzniesione przeciwko wrogowi”¹⁶. W drukowanym opisie militarna przeszłość miasta zyskuje triumfalny wymiar. Do zwycięstwa nad Maksymilianem odnosił się przede wszystkim „przy wjeździe stos broni należącej do tych, którzy, po próbie podejścia do oblężenia, zostali odparci”¹⁷, wzniesiony na Kleparzu, z inskrypcją prezentującą Zygmunta III jako współautora zwycięstwa. Obok trofeum wystawiono osiem dział i dwa wozy wypełnione zdobytymi na wrogu sztandarami. Miejsce wystawienia trofeum nie było przypadkowe. Przy kościele św. Floriana, patrona królestwa, miała swój początek Via Regia, a w czasie oblężenia Kleparz był szczególnie chroniony przez armię hetmana Zamoyskiego jako najsłabiej obwarowana część Krakowa.

Moralno-heroiczny charakter uroczystości podkreślały w druczku utwory na cześć Stefana Batorego i Jagiellonów. Poprzednik Wazy na polskim tronie, jak czytamy: „Odsunął szpetną hańbę od naszej ojczyzny, / Gdy odzyskał dla niej Połock. / Ponadto ten dzielny mąż zwiększył liczbę twierdz, / Pokonawszy w strasznych wojnach moskiewskiego wodza. / Jeśli można wyznać prawdę o tak wielkim królu, / nie miał za życia na całym świecie równego sobie”¹⁸. Zygmunt Stary jest wspomniany jako biegły „w sprawach Marsa” i siejący groźę wśród Moskali, Daków, Scytów i Turków¹⁹. Zwycięstwo nad zakonem krzyżackim jest z kolei dowodem męstwa Jagiełły w zaciekłych bojach²⁰.

Utwory poświęcone jagiellońskim przodkom Zygmunta III, a także Wiśle i Rudawie miały osadzenie w obfitej publicystyce czasów elekcji, eksploatującej jagiellońskie koneksje Wazy, i w poezji opiewającej zwycięstwo nad oblegającym miasto wojskami Maksymiliana. Na przełomie lat 1587 i 1588 były one ważnym komponentem wydawanych w Krakowie utworów takich jak *Kalliopea slowienska Zygmunтови III na stolicę polską wstępującemu* Stanisława Grochowskiego, utwory Andrzeja Zbylitowskiego, opublikowana mowa powitalna Wawrzyńca Goślickiego, a zwłaszcza wiersze rektora Akademii Krakowskiej i kanonika krakowskiego Bazylego Goliniusza, wydane z okazji wjazdu już w 1588 r.²¹

¹⁵ H. Watanabe-O’Kelly, ‘True and Historical Descriptions’? *European Festivals and the Printed Record*, [w:] *The Dynastic Centre and the Provinces: Agents and Interactions*, eds. J. Duindam, S. Dabringhaus, Leiden 2014, s. 150–159; eadem, *The Early Modern Festival Book: Function and Form*, [w:] *Europa Triumphans...*, t. 1, s. 3–17; eadem, *Festival Books in Europe from Renaissance to Rococo*, „The Seventeenth Century”, 1988, vol. 3, s. 181–201.

¹⁶ „[Sigismundus Tertius] ductus est per omnes fossas et aggeres contra hostem erectos”, *Stanislai Rescii diarium*, s. 176.

¹⁷ „In ingressu congeries armorum ex iis, qui nuper irruptione tentata reiecti fuerant”, *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*, A3v.

¹⁸ „Dedecus is nostra a patria deforme remouit, / Illi restituit dum Polocense solum. / Insuper adiecit multas huic strenuus arces, / Moschorum domito per fera bella Duce, / Quod si vera licet tanto de rege fateri, / Non habuit toto, viuus in orbe parem”, *ibidem*, A4r.

¹⁹ *Ibidem*, B2v.

²⁰ *Ibidem*, C3v.

²¹ Zob. przyp. 8. Utwory Bazylego Goliniusza opiewają Wisłę i Rudawę oraz jagiellońskich antenatów Zygmunta III. Zachowują analogiczną kolejność i poruszają wątki moralno-heroiczne zawarte w epigramatach uwzględnionych w druku Siebeneichera. Aleksandra Oszczędą odnotowała także podobieństwa między mową Wawrzyńca Goślickiego a *Kalliopeą Slowienską* Stanisława Grochowskiego (eadem, *Poeta Wazów. Studia o okolicznościowej poezji Stanisława Grochowskiego (1542–1612)*, Wrocław 1999, s. 59, przyp. 5). Więcej o politycznych utworach literackich wydawanych w latach 1587–1588: Oszczędą, *op. cit.*, s. 56–80; J. Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Zygmunt III*, Warszawa 1971, s. 5–51.

Do zamieszczonych w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* epigramatów na władców, które były zapewne tożsame z inskrypcjami towarzyszącymi portretom królewskim na bramach triumfalnych, w przypadku Stefana Batorego, Zygmunta Starego i Władysława Warneńczyka dołączono dodatkowy epigram (także bez podania jego autorstwa), który stanowił literackie dopełnienie treści poetyckich napisów. Anonimowość utworów (i całego opisu) nadawała im charakter zbiorowego przedsięwzięcia. Kryć się miał pod nią głos wspólnoty miejskiej, a nie określonej jednostki.

Dodane utwory ukazały się pod nazwiskiem Marcina Szlachcińskiego, rektora działającej na Kleparzu szkoły parafialnej św. Floriana²², w *De felici Cracoviam adventu* wydanym jeszcze w 1587 r. w Drukarni Łazarzowej²³. Uwzględnione w opublikowanym przez Jakuba Siebeneichera opisie wjazdu, nie tylko współtworzyły literacką oprawę entrady, ale także determinowały recepcję uroczystości.

II

Genealogia jagiellońska Zygmunta III, ostentacyjnie propagowana w programie wjazdu, została zobrażowana podobiznami władców zarówno w oprawie plastycznej uroczystości, jak i jej drukowanej reprezentacji. Na bramach triumfalnych wzniesionych z okazji wjazdu, przy których dekoracji pracował autor późniejszych portretów królewskich w Izbie Pańskiej krakowskiego ratusza Kasper Kurcz²⁴, zawieszono portrety królów. Anonimowy autor stwierdza, że „z racji swojej dawności, nie były [one] znane większości ludzi. Kanclerz Jan Zamoyski, dowódca królewskiego wojska, zebrał je z najdawniejszych zabytków, częściowo także z miejsc niedostępnych”²⁵. Dwanaście portretów, wśród których powtarzały się podobizny Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta, pochodziło najpewniej z krakowskich kościołów i Zamku²⁶.

Wizerunki, czy raczej luki, na których były prezentowane, ustawiono w taki sposób, że rozpoczynając się od Zygmunta Augusta, pokazywały najpierw ostatnich władców, a kończyły się na Jagielle [...] Ponieważ sądzimy, że te przedstawienia są godne pamięci i że będą one przyjemne dla badających pamiętki przeszłości, wydawało się słusznym pokazać te wizerunki, wykonane *ad vivum*, na ile było to możliwe²⁷

– czytamy w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*. Wystawionym portretom odpowiadało w druku osiem drzeworytowych podobizn władców, odbitych w porządku zgodnym z odwróconą chronologią. Większość z nich, jak zauważyła już Ewa Chojecka, to przedstawienia wzorowane na pieczęciach majestatycznych, przygotowane na potrzeby wydania *Kroniki Polskiej* Marcina i Joachima Bielskich²⁸. Chojecka zidentyfikowała również przedstawienie Zygmunta I jako spadek po zasobie drzeworytniczym Mateusza Siebeneichera²⁹. „Portrecik prawie *ad vivum*” Zygmunta Augusta, jak określiła go Alodia Kawecka-Gryczowa, został natomiast użyty wcześniej w *Kronice wssythyego swyata* Marcina Bielskiego, wydanej przez Hie-

²² J. Krukowski, *Z dziejów szkolnictwa parafialnego Krakowa w okresie Odrodzenia*, Kraków 1986, s. 63.

²³ *De felici Cracoviam adventu*, fol. C1v (*Stephanus Bathoreus*), C2v (*Sigismundus Primus*), C4v (*Wladislaus Varmensis*). W *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* uwzględniono w całości epigramaty Szlachcińskiego na Stefana Batorego i Zygmunta Starego oraz fragment utworu poświęconego Władysławowi Warneńczykowi.

²⁴ Dmitrieva, *op. cit.*, s. 268; A. Fischinger, *Kurcz Kasper*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Wrocław 1971, s. 227.

²⁵ „Effigies enim eorum cum plerisque fere vetustate ignotae essent, Ioannes Zamoscius Cancellarius exercit: qui regni praefectus ex antiquissimis quibusque monumentis, partim etiam abditis locis eruerat”, *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*, B1r.

²⁶ Chrościcki, *Sztuka i polityka...*, s. 42; Dmitrieva, *op. cit.*, s. 267.

²⁷ „Effigies ipsae, seu arcus in quibus expositae eae erant, hoc ordine collocati erant, ut a Sigismundo Augusto initio facto, nouissimos quosque Reges priores ostenderent: in Iagiellone, qui arcus iam ad ipsum arcis introitum pertinebat, desinerent. Verum quod et dignae memoria sint et antiquitatis studiosis non iniucundum id futurum putemus, ipsas effigies ad vivum, quantum fieri potuit, expressas cum epigrammatibus suis subiicere visum fuit”, *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*, B1r.

²⁸ Seria drzeworytów, wykonana z myślą o *Kronice Polskiej* Marcina i Joachima Bielskich, obejmowała przedstawienia: Aleksandra Jagiellończyka, Jana Olbrachta, Kazimierza Jagiellończyka, Władysława Warneńczyka i Władysława Jagielly. Ostatecznie w *Kronice* odbito konne przedstawienie Warneńczyka zamiast użytego w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* klocka wzorowanego na pieczęci majestatycznej. O ideologicznym znaczeniu tej zmiany wspomina E. Chojecka, *Drzeworyty Kroniki Joachima Bielskiego i zaginione gobeliny Anny Jagiellonki. Ze studiów nad związkami artystycznymi Krakowa i Brzegu w XVI wieku*, „Roczniki Sztuki Śląskiej”, 7, 1970, s. 47.

²⁹ Przedstawienie zostało odbite w *Kronice, tho iesth Historii swiata* Marcina Bielskiego wydanej przez Mateusza Siebeneichera w 1564 r., fol. 404v.

1. Stefan Batory, drzeworyt, 13 × 9 cm,

w: *Sigismundi tertii electi Poloniae et des. Sveciae regis, Magni Ducis Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, et ceterarum ditionum principis, Cracoviam ingressus*, Cracoviae 1587, A4v, Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Res/4 Eur. 412.48

ronima Scharffenberga w 1554 r.³⁰ Wtórne użycie większości klocków skłoniło badaczy do przyjęcia, że druczek ilustrowano przypadkowym zestawem klocków, które Jakub Siebeneicher miał akurat do swojej dyspozycji³¹. Niespójność stylistyczna drzeworytów, powstałych w ciągu ponad trzydziestu lat, potwierdza do pewnego stopnia ten osąd. Ideowa spójność serii świadczy jednak przeciwko tej opinii i skłania do ponownego przyjrzenia się cyklowi.

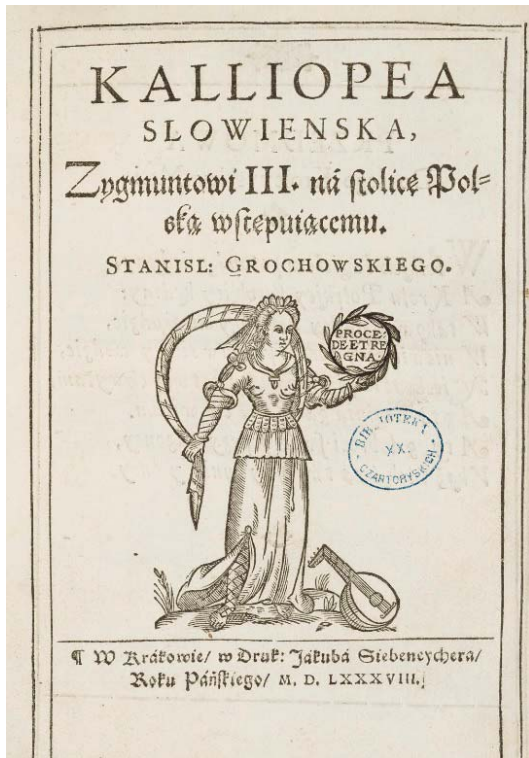
Ważny dla zrozumienia specyfiki programu ilustracyjnego druku jest drzeworyt, któremu dotąd poświęcono stosunkowo mało uwagi, mianowicie przedstawienie Stefana Batorego, w rzadkim w oficjalnej ikonografii tego króla wariacie władcy ukazanego *en trois quarts* w typie *rex armatus* zasiadającego na tronie z regaliami (il. 1)³². Zlatująca z nieba Wiktoria ofiarowuje królowi wieniec laurowy z sentencją „Victori triumphatori”, znaną między innymi z bramy triumfalnej gloryfikującej Stefana Batorego, wzniesionej z okazji ślubu Jana Zamoyskiego z Gryzeldą Batorówną³³. Ukazany na zaplecku tronu orzeł, z wpisaniem w niego herbem Trzy zęby, ma, wbrew tradycji, głowę zwróconą w lewą stronę, podobnie jak na drzeworycie odbitym na verso karty tytułowej *Myślistwa ptaszego* Mateusza Cygańskiego, wydanego u Jakuba

³⁰ M. Bielski, *Kronika wssythyego swyata [...] aż do [...] roku 1554, dostatecznyey niż pirwssa s pisana y pilnyey z figurami ochędźnemi*, Kraków 1554, fol. 301v. Zawdzięczam tę informację prof. Marcinowi Fabiańskiemu. W literaturze przedmiotu podaje się zwykle za Alodią Kawecką-Gryczową, że pierwszym znanym odbiciem tego klocka jest ilustracja w druku Łazarza Andrysowicza *Variorum epigrammatum [...] libellus* Krzysztofa Kobylańskiego z podpisem: „In effigiem Iulii Caesaris” (fol. b2v), a kolejnym jego użycie w serii władców w *Europae descriptio Gwagnina* (1578) wydanej u Macieja Wirzbięty. Natomiast Chojecka (Chojecka, *op. cit.*, s. 47) podaje mylnie, że kłoczek odbito w *Kronice* Marcina Bielskiego z 1564 r. na k. 421r.

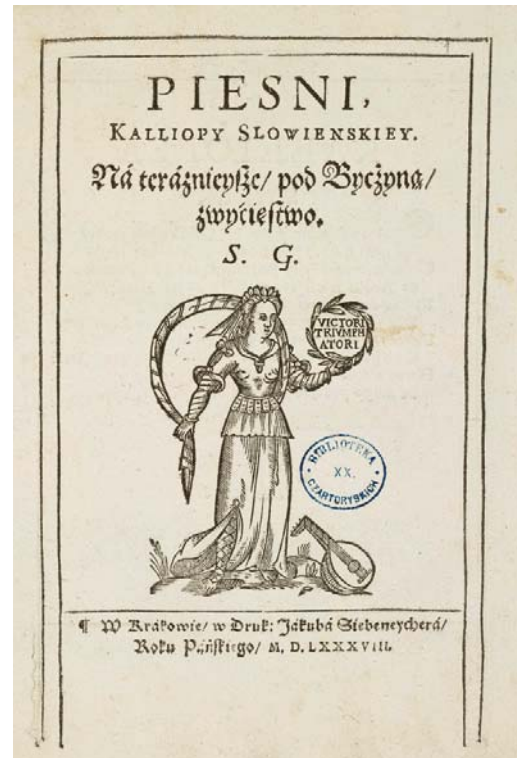
³¹ Por. Chojecka, *op. cit.*, s. 46–47.

³² S. Komornicki, *Essai d'une iconographie du roi Etienne Batory*, Kraków 1935, s. 22, il. 24. Komornicki identyfikuje to przedstawienie jako ilustrację do krakowskiego wydania *Fortecy Monarchów* Piotra Pruszcza z 1737 r.

³³ B. Pfeiffer, „Staropolski krój” i tron królewski. *Wizerunek panującego w XVII-wiecznej ikonografii i poezji politycznej*, „Pamiętnik Literacki”, 93, 2002, z. 3, s. 97; J. Kowalczyk, *Triumf i sława wojenna „all 'antica” w Polsce w XVI w.*, [w:] *Renesans. Sztuka i ideologia. Materiały Sympozjum Naukowego Komitetu Nauk o Sztuce PAN, Kraków, czerwiec 1972 oraz Sesji Naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Kielce 1973*, red. T.S. Jaroszewski, Warszawa 1976, s. 325–333.

2. Karta tytułowa *Kalliopei Słowienskiej Zygmunтови III na stolicę polską wstępującemu* Stanisława Grochowskiego, W Krakowie 1588, Kraków, Biblioteka Książąt Czartoryskich / Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. Cim I 2006. Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie

3. Karta tytułowa *Piesni Kalliopy Słowienskiej na teraznieysze pod Bieczyną zwycięstwo* Stanisława Grochowskiego, W Krakowie 1588, Kraków, Biblioteka Książąt Czartoryskich / Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. Cim I 2003. Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie

Siebeneichera w 1584 r. Także *corona clausa*, wieńcząca to przedstawienie herbowe, jest analogiczna do korony, w której ukazano Stefana Batorego w drzeworycie ilustrującym *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*. Dalsze analogie do omawianego drzeworytu można wskazać w grafice książkowej. Władcę na majestacie zwróconego frontalnie do widza obrazuje drzeworyt odbity w spirskiej edycji *Sarmatiae Europaeae Descriptio* Aleksandra Gwagnina (1581)³⁴, a Batorego ukazano podobnie w pełnopostaciowym przedstawieniu króla w typie *rex armatus* ilustrującym *Gniazdo cnoty* Bartosza Paprockiego, wydane w 1578 r. w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka³⁵.

Wariant ikonograficzny wykorzystany w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* odpowiada zarówno literackim i performatywnym reprezentacjom Batorego jako *homo militans*, jak i reprezentacjom króla w grafice ilustracyjnej. Ukazuje dostojność i powagę władzy, którą – jak stwierdzono w opisie wjazdu – Stefan Batory przekazuje swojemu następcy. Majestatyczny charakter przedstawienia potwierdza także fakt wykorzystania tego drzeworytu jako wzoru dla portretu Zygmunta III w stroju koronacyjnym, znajdującego się w zbiorach Starej Pinakoteki w Monachium³⁶.

Ikonograficznie i stylistycznie drzeworyt ten dobrze wpisuje się w linearne ilustracje druków Jakuba Siebeneichera wydanych około 1588, takich jak drzeworyty odbite na kartach tytułowych *Kalliopei Słowienskiej Zygmunтови III na stolicę polską wstępującemu* (il. 2) i *Piesni Kalliopy Słowienskiej na teraznieysze pod Bieczyną zwycięstwo* Stanisława Grochowskiego (il. 3). Łączy je przede wszystkim oszczęd-

³⁴ A. Gwagnin, *Sarmatiae Europaeae Descriptio*, Spira 1581, k. nlb; Komornicki, *op. cit.*, s. 22, il. 23.

³⁵ B. Paprocki, *Gniazdo cnoty*, Kraków 1578, s. 1242.

³⁶ Malarz flamandzki, Zigmunt III w stroju koronacyjnym, Monachium, Alte Pinakothek, nr inw. 984: J. Chrościcki, *Rubensowskie portrety Wazów*, [w:] *Rubens, Niderlandy i Polska. Materiały sesji naukowej Łódź 25–26 lutego 1977*. Muzeum Sztuki w Łodzi, Łódź 1978, s. 47–48, il. 13.

ne opracowanie tła, podobny sposób ukazania draperii i szrafowania za pomocą stosunkowo grubych, równoległych kresek. Wspólny jest także motyw wienca laurowego, w który wpisana jest krótka łacińska sentencja. Analogiczny tekst umieszczono na przedstawieniu Stefana Batorego w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* oraz na karcie tytułowej *Piesni Kalliopy*, na której odnosi się on już do Zygmunta III. Także karta tytułowa *Kalliopei Slowińskiej*, choć w odmienny sposób, nawiązuje do wjazdu neoelekta. W wieniec trzymany przez mużę wpisano cytat z Psalmu XLIV: *procede et regna*, użyty przez Wawrzyńca Goślickiego w zakończeniu jego mowy powitalnej³⁷. Nasuwa się wniosek, że klocek z przedstawieniem Stefana Batorego mógł zostać wykonany specjalnie do tego opisu uroczystości (lub do niewiele wcześniejszego druku) przez współpracujących z drukarzem *formschneiderów*. Treściowo wpisuje się on dobrze w propagandowy przekaz wjazdu i aktualną produkcję literacką.

Dobór drzeworytów wzorowanych na modelach sfragistycznych jest także istotny dla ideowej wymowy serii. Zbiór klocków, opartych na oficjalnej ikonografii królewskiej i przygotowywany na potrzeby *Kroniki Polskiej*, wyrażał dostojeństwo władzy królewskiej oraz ideę sukcesji tronu zapewniającej continuum Królestwa. W przedmowie do *Ikones królów i książąt* z 1605 r., w których posłużono się ponownie tymi klockami, Jan Januszowski podkreśla ich wiarygodność, jako że „z pieczęci koronnych, dla własności podobniejszej [je] wzięto”³⁸. Zgodnie z przytoczoną powyżej intencją autora opisu wjazdu przedstawienia spełniały w opinii ówczesnych kryteria portretów „ad vivum”. W ten sposób środkami drukarskimi, w oparciu głównie o pieczęcie majestatyczne, stworzono reprezentację serii oficjalnych portretów królewskich wystawionych na bramach triumfalnych.

Jan Januszowski w swojej przedmowie do *Ikones* zwrócił także uwagę na analogie między architekturą efemeryczną a drukami okolicznościowymi. Wskazywał na ich podobne funkcje i komponenty, przeciwstawiał jednak tymczasowość dekoracji trwałości druku, który na długo zachowuje pamięć o wydarzeniu jako medium „daleko trwalsze i gruntowniejsze niż wszystkie insze kolossy, ozdoby i arki najwystawniejsze”³⁹. Jak pokazała Hanna Dziechcińska, porównanie panegiryków do oprawy plastycznej było częstym motywem w utworach nowożytnych współlistniejących z dziełami plastycznymi, zwłaszcza w wierszach o charakterze okolicznościowym⁴⁰. „Już sam fakt istnienia w scenariuszu uroczystości, pisała Dziechcińska, na równych prawach wiersza panegirycznego i dekoracji, przemówienia i architektury okazjonalnej, które łącznie stanowiły komplementarne składniki celebracji, był najbardziej oczywistą formą współlistnienia obrazu i słowa, współlistnienia, które w tym wypadku przebiegało w planie społecznego funkcjonowania obu elementów”⁴¹.

Kreślenie tego typu analogii zaciera odmienną kodów i przestrzeni komunikacyjnych, w obrębie których funkcjonował przekaz obrazowy i słowny, a także uroczysty wjazd i jego opis. W *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* tekst i obraz (pomimo zunifikowania w technicznym procesie powielania) pozostawały osobnymi środkami wyrazu, które współtworzyły drukowaną reprezentację uroczystości. W języku druku artystyczna oprawa entrady została oddana typograficzno-graficznymi środkami za pośrednictwem przytoczonych inskrypcji, wyróżnionych odmiennym krojem czcionki, oraz całostronicowych drzeworytów, funkcjonujących jako ideogramy władców i ich królewskiej władzy. W procesie przekładu jednego tekstu kultury (oprawy artystycznej) na drugi (przekaz drukowany) umknęło wiele znaczeń, symboli i obrazów, jednak jego efektem był koherentny, zrozumiały i trwały przekaz upamiętniający uroczysty wjazd Zygmunta III do Krakowa.

³⁷ Związek cytatu z mową Goślickiego zauważyła także Aleksandra Oszczyda, *op. cit.*, s. 71.

³⁸ J. Januszowski, *Krótki wywód tytułu tych ksiąg do łaskawego czytelnika*, [w:] *Ikones książąt y krolow polskich x. Iana Gluchowskiego*, W Krakowie 1605, k. nlb.

³⁹ J. Januszowski, *Praefatia*, [w:] *Ikones książąt y krolow polskich...*, k. nlb.

⁴⁰ H. Dziechcińska, *Parawizualność literatury staropolskiej jako element ówczesnej kultury*, [w:] *Słowo i obraz. Materiały Symposiumu Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk. Nieborów, 29 września – 1 października 1977 r.*, red. A. Morawińska, Warszawa 1982, s. 108–109.

⁴¹ *Ibidem*, s. 109.

III

O długotrwałym oddziaływaniu przekazu drukowanego świadczy geograficzny i chronologiczny zasięg recepcji *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*. Wydany w Krakowie druczek krążył w przedrukach, tłumaczeniach i odpisach⁴². Bez ilustracji wydał go ponownie w 1588 r., z niewielkimi tylko zmianami⁴³, Stephan Möllmann (Myliander), prowadzący drukarnię uniwersytecką w Rostocku. Na karcie otwierającej *Pompa ingressus Sigismundi III in metropolin Regni Poloniae Cracoviam*, jak zatytułował swój druk Möllmann, podkreślono nie tylko rangę Krakowa i fakt, że publikacja jest wzorowana na tamtejszym druku, ale także znaczenie „uczonych epigramatów, widniejących na łukach triumfalnych, ustawionych według panowania poszczególnych jagiellońskich władców Polski, które do starannego naśladowania zwłaszcza wspaniałych cnót, jaśniejących w przodkach, zachęcały swojego jedyne go potomka Zygmunta”⁴⁴. Uwytkulono w ten sposób uniwersalny, moralno-dydaktyczny charakter tekstu. O recepcji *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* jako zbiorze utworów na władców świadczy także łączenie tego druczku z innymi zbiorami epigramatów i *Icones*⁴⁵.

W odmiennym kontekście druczek funkcjonował w Niderlandach. W 1588 r. opublikował go w tłumaczeniu na język holenderski Cornelis Claesz, wpływowy księgarz i drukarz z rozległą siatką własnych kontaktów, wydający w Amsterdamie liczne wieści ze świata, mapy i pamflety⁴⁶. Większość jego produkcji z tego czasu obejmowała tanie i chętnie kupowane efemerydy: prototypy prasowe, polemiki polityczne i religijne, almanachy oraz prognozy⁴⁷. Także i tu dużo uwagi poświęcono epigramatom, ponieważ wszystkie przytoczono w języku łacińskim oraz w tłumaczeniu na język holenderski. Treść pozostałych inskrypcji podano tylko w przekładzie. Na karcie tytułowej (il. 4) odbito drzeworyt przedstawiający stypizowany wizerunek króla na majestacie, bez starania o zachowanie podobieństwa do Zygmunta III⁴⁸, w otoczeniu pieszych i konnych żołnierzy, jazdy i piechoty. Symultanicznie na kilku planach ukazano rozgrywające się w różnym czasie, także stypizowane, sceny oblężenia, walk, zdobywania spoliów i naprawy murów miejskich, które poprzedziły wjazd Zygmunta III do Krakowa. Symptomatyczne jest skoncentrowanie się na militarnych epizodach, a nie na oprawie wjazdu. Druczek miał bowiem przede wszystkim zaspokoić ciekawość lokalnego czytelnika pobieżnie zorientowanego w wydarzeniach rozgrywających się w Polsce.

Na obszarze niemiecko- i polskojęzycznym informacje o wjeździe Zygmunta III pełniły przede wszystkim funkcje propagandowe. Za *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* powtarzano wybrane partie opisu i teksty inskrypcji (nieraz w przekładzie na język niemiecki). W niektórych edycjach *Polnische Zeitung* i *De Polonica electione*, opartych na innym niż druczek Siebeneichera źródle, dodano drzewo genealogiczne, na którym zaznaczono jagiellońskie koneksje Zygmunta III i Maksymiliana, oraz krótkie wprowadzenie

⁴² Jako przykład odpisu Jan Pirożyński podaje rękopis ze zbiorów Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel (rkps. 62.26, k. 115v–118v): Pirożyński, *op. cit.*, s. 202.

⁴³ Przed napisem upominającym elekta o konieczności naśladowania jego jagiellońskich przodków dodano „IAGELLONES”, nadając tym samym tytuł epigramatowi. Podkreślono także związek Zygmunta I z Zygmuntem III poprzez dodanie do tytułu epigramatu SIGISMVNDVS I. słowa *auus*. Pozostałe zmiany (inny krój czcionki zastosowany przy jednej z inskrypcji oraz zmiana kilku liter z małych na wielkie) nie powodowały przesunięć znaczeniowych. Korzystałam z egzemplarza *Pompa ingressus Sigismundi III electi Poloniae et des. Sueciae Regis [...] in metropolin Regni Poloniae Cracoviam ex praescripto exempli Cracoviae editi recusum a Stephano Mylisandro* (Rostock 1588) ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, SD 614.925.

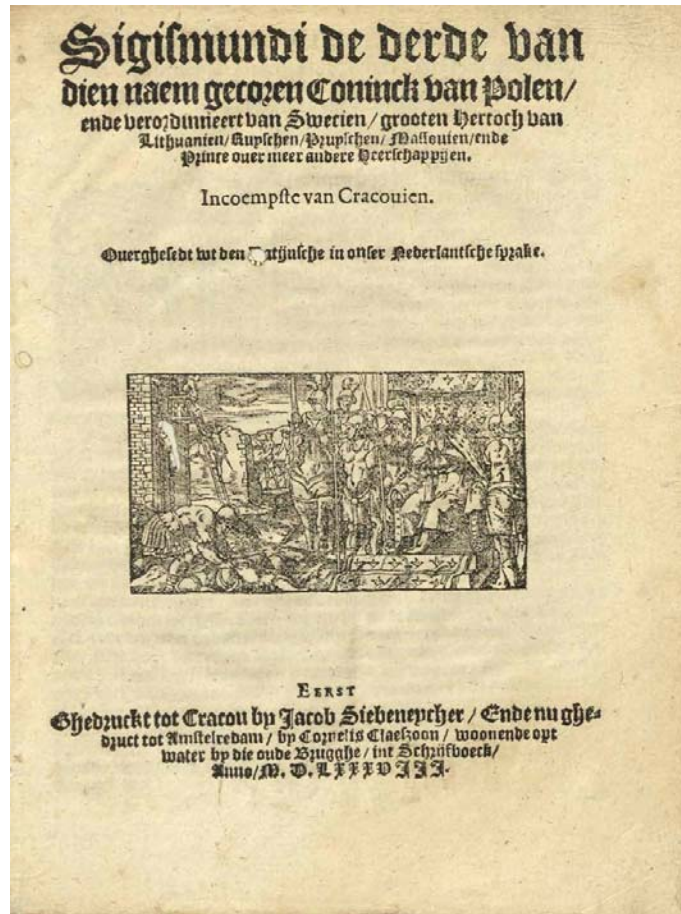
⁴⁴ „Accesserunt Epigrammata erudita, in arcubus triumphalibus, singulis regibus Poloniae Iagellonicis ordine positiss inscripta: quibus ad virtutes maxime illustres, quae in maioribus effulserunt, religiose imitandas, Sigismundum nepotem singuli hortantur”, *Pompa ingressus Sigismundi III electi Poloniae*, karta tytułowa.

⁴⁵ Jako przykład może posłużyć klocek ze zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN NI 3914 8°, który obok *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* zawiera *Lechias, Ducum, Principium, ac Regum Poloniae ab usque Lecho deductorum, Elogia Historico – Politica, Et Panegyres Lyricae. In quibus Compendiosa, totius Historiae Poloniae Epitome exhibetur Alberta Inesa* (Cracoviae 1655), Friedricha Zamela *Epigrammatum, quae post alia seorsim edita nunc primum evulgavit libri V.* (Elbingae 1634), eiusdem *Lusus Familiares quae charillidum pars altera* ([Elbląg] 1634), eiusdem *Epigramm Regiorum Manipulus alter* ([Elbląg] 1646) oraz Teodora Zawackiego *Catalogus ducum atque regum Polonorum* (Cracoviae 1609).

⁴⁶ *Sigismundi de derde [...] coninck van Polen [...] incoempste van Cracovien* (Amstelredam 1588). Egzemplarz tego druku znajduje się w Universitaire Bibliotheken Leiden (THYSPF 749) i Bibliothek van de Universiteit van Amsterdam (Pfl. F. 24x).

⁴⁷ C. Lesger, *The Rise of the Amsterdam Market and Information Exchange: Merchants, Commercial Expansion and Change in the Spatial Economy of the Low Countries, c.1550–1630*, Aldershot 2006, s. 237.

⁴⁸ W Polsce rozpowszechniano natomiast portrety Zygmunta III m.in. za pośrednictwem *Witania króla nowego Zygmunta III Andrzeja Zbylitowskiego*, w którym na k. Alv odbito drzeworyt ukazujący młodego władcę z inskrypcją identyfikującą go już jako D.G. REX POLONIAE, MAGNUS DUX LITVANIAE.

4. Karta tytułowa *Sigismundi de derde [...] coninck van Polen [...] incoempste van Cracovien*, Amstelredam 1588, Universitaire Bibliotheken Leiden, sygn. THYSPF 749

w zawilości polskiego systemu politycznego⁴⁹. Szczególną uwagę poświęcono reprezentacji rzek, przedstawieniu Stefana Batorego i wyliczeniu jagiellońskich antenatów przyszłego władcy⁵⁰. Zależnie od stopnia sympatii i lojalności wobec Habsburgów, mniej lub bardziej dokładnie informowano o przeprowadzonym zgodnie z tradycją wjeździe neoelekta do stolicy, o jego militarnych akcentach oraz przyjęciu Zygmunta z radością i wszystkimi należnymi honorami przez mieszkańców miasta.

Fragment odnoszący się do krakowskiej entrawy w prohabsburskiej *Polnische Zeitung* oraz bardziej stonowanej w swojej wymowie *De Polonica electione* wymienia wprawdzie najważniejsze komponenty uroczystości i jej artystycznej oprawy, ale nie wspomina zupełnie o życzliwym przyjęciu Wazy przez mieszkańców Krakowa, a także ważnym dla stołecznej społeczności powitaniu przez magistrat oraz przez Akademię, o przeglądzie wojska ani o Janie Zamoyskim⁵¹. Co charakterystyczne, Zygmunt III, nazywany w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* królem, jest w niemieckojęzycznym przekazie tytułowany zaledwie księciem.

⁴⁹ *De Polonica electione in comitiis Warsaviensibus anni 1587 et quae secuta sunt usque ad coronationem Sigismundi III et captum Maximilianum* (s.l., 1588); *Polnische Zeitung. Von der Wahl und Krönunge dess Königs in Polen Sigismunds III Printzen auss Schweden. Dessgleichen wie Ertzhertzog Maximilian auss Österreich auch erwählter König in Polen geschlagen und endlich an der Schlesischen Grentz sampt den bey sich habenden Polnischen herrn gefangen worden: Vnnd wie die Vertrags mittel ietzt angestellt werden. Neben einer richtigen Geburts Liny dess Jagellonischen Stammes darauss zusehen wie einer oder der ander erwählte Könige dem Polnischen Reiche verwandt [...]* (s.l., 1588).

⁵⁰ Zob. *Wykaz najważniejszych komponentów wjazdu Zygmunta III do Krakowa i jego oprawy artystycznej w wybranych przekazach drukowanych w XVI i XVII wieku w niniejszym artykule*, s. 175–176.

⁵¹ *Polnische Zeitung...*, s. 23–25; *De Polonica electione...*, C1r–C2r.

Informacje o krakowskiej uroczystości uwzględniano także w powstającym w tym czasie nowym typie publikacji o szerokim zasięgu oddziaływania, jakim była *Messrelation*, wydawany co pół roku zbiór wiadomości o najważniejszych wydarzeniach. Jak zauważył Jan Pirożyński, Michaël Aitzing (Eitzing) w swojej *Postrema relatio historica* korzystał z *Polnische Zeitung*⁵². Tekst zdradza także ślady znajomości *De Polonica electione* i *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*.

Na przełomie XVI i XVII w. *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* zyskał status źródła historycznego, co zapewniło mu długotrwałe, choć zapośredniczone, oddziaływanie. Jan Pirożyński wyliczył nazwiska polskich i obcych kronikarzy, którzy korzystali z krakowskiego druczku lub jego rostockiego przedruku w swoich łacińskojęzycznych pracach⁵³. Są wśród nich autorzy dzieł wydanych drukiem w XVI i XVII w., tacy jak David Chytraeus i Paweł Piasecki, którzy trzymają się blisko oryginału⁵⁴. Bardzo skrótowy jest natomiast opis Reinholda Heidensteina, pobieżnie charakteryzuje on trasę wjazdu i wzmiankuje powitanie Goślickiego, na które elekt odpowiedział w języku polskim, „czym tak sobie wszystkich ujął, że prac i trudów dla niego poniesionych wnet zapomnieli i nie żalowali tego, że tak wytrwale z nim trzymali”⁵⁵. Kronikarz uchwycił uroczysty charakter wjazdu i jego oprawy w zaledwie dwu zdaniach: „Przyjęcie Zygmunta było wspaniałe. Oddano mi przy tym trofea świeżo na Maksymilianie zdobyte, wystawiono różne łuki triumfalne z różnymi napisami i emblematami”⁵⁶. Szczegółowy opis entrady w *Septentrionalische Historien* Lorenza Müllera sugeruje, że na potrzeby niemieckojęzycznych kronik chętniej sięgano po źródła w tym samym języku takie jak na przykład *Polnische Zeitung*⁵⁷.

Jedynie w Polsce zobrazowano jagiellońskich przodków Wazy w oparciu o ikonografię znaną z grafiki ilustracyjnej i sfragistyki. Drzeworyty z dwu różnych wydań popularnej i chętnie czytanej *Kroniki* Marcina Bielskiego miały szeroką recepcję, zwłaszcza wśród rodzimej szlachty. Mniej rozpowszechnione były zapewne odciski królewskich pieczęci, ale one z kolei cieszyły się autorytetem wiarygodnego źródła historycznego. Za sprawą *Kroniki Polskiej* Marcina i Joachima Bielskich opublikowane przez Siebeneichera przedstawienia władców zostały na długo włączone do historycznego imaginarium. Dzięki ich ponownemu użyciu w popularnych seriach *Icones regum* przez cały okres wazowski przypominały o jagiellońskim rodowodzie królów Polski⁵⁸. Wpisane w polską tradycję wizualną, były skutecznym narzędziem retorycznym, budującym wraz z towarzyszącymi im epigramatami genealogię elekta, którego pokrewieństwo z Jagiellonami przez krew i cnoty było ważnym czynnikiem legitymizującym jego władzę.

⁵² Pirożyński, *op. cit.*, s. 202–203. *Postrema Relatio Historica Das ist, die Leste historisch Beschreybung, zuwissen, was sich nit allein im Niderlandt und Ertzstiftt Cöllen [...] sonder auch in Engellandt [...] und andern orten zugetragen [...] biß [...] April 1588 (etc.)* (Köln 1588), s. 87–89.

⁵³ Pirożyński, *op. cit.*, s. 203.

⁵⁴ *Davidis Chytraei Sylva chronici Saxoniae et vicini orbis Arctoi, Ab anno Christi M. D. LXXX. Vsq[ue] ad M. D. XCI.* (Argentinae 1591), s. 298–302; *Chronicon Saxoniae et vicinarum aliquot gentium ab anno ab anno Christi 1500 usque ad M. D. XCIII* (Lipsiae 1593), s. 844–846; P. Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium a Paulo Piasecioepiscopo premisliensi accurate ac fideliter conscripta* (Cracoviae 1645), s. 77–78. Praca Piaseckiego została wydana w XIX w. w tłumaczeniu Juliana Bartoszewicza na język polski: *Kronika Pawła Piaseckiego, biskupa przemyskiego / polski przekład wedle dawnego rękopismu, poprzedzony studyjum krytycznym nad życiem i pismami autora*, Kraków 1870. Chytraeus i Piasecki w swoich opisach pominęli właściwie tylko modlitwy elekta w kościele św. Florianiana i powitanie go na Wawelu.

⁵⁵ *Reinholdi Heidensteinii Secretarii Regii Rerum Polonicarum Ab Excessu Sigismundi Augusti Libri XII [...]*, (Francofurti ad Moenum 1672); *Rajnolda Hejdensztejna sekretarza królewskiego Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Książ XII.*, tłum. M. Gliszczyński, życiorysem uzupełnił W. Spasowicz, Petersburg 1857. Cyt. za: Heidenstein, *Dzieje Polski...*, s. 567.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 567.

⁵⁷ *Septentrionalische Historien oder warhafft Beschreibung der fürnembsten Polnischen, Lifflandischen, Moscowiterischen, Schwedischen vnd andern Geschichten So sich bey Regierung beeder Königen in Polen Stephani vnd Sigismundi deß dritten dises namens von Anno 1576. biß auff das 1593. Jar zugetragen In zwey Bücher kurtz verfasst. Deren Das Erste ... durch D. Laurentium Müllern [...]* beschrieben vnd in Druck geben [...] (Amberg 1595), s. 149–151.

⁵⁸ Klocki drzeworytnicze odbite w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* zostały ponownie użyte m.in. w: *Ikones książąt y krolow polskich x. Iana Gluchowskiego; Catalogus ducum atque regum Polonorum authore Theodoro Zawacki Rogala, equite Polono* (Cracoviae 1609); *Kronice Sarmacyey Europskiej w ktorey sie zamyka krolestwo Polskie [...] tudziez też Wielkie Xięstwo Lithew., Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie y część Tatarow Przez Alexandra Gwagnina [...]* Pierwey Roku 1578 po Lacinie wydana a teraz zas z przyczynieniem tych Krolow, ktorych w Lacińskiej niemaß, Tudziez krolestw [...] Przez tegoż Authora [...] Rozdziałami na X Książ krociuchno zebrana, A przez Marcina Paszkowskiego za staraniem Authorowym z Lacińskiego na Polskie przełożona (W Krakowie 1611) oraz wraz z przedstawieniem Stefana Batorego w *Fortecy monarchow y całego Krolestwa Polskiego duchownej, z zywotow świętych tak iuż kanonizowanych y beatyfikowanych, iako też świątobliwie żyjących patronow polskich, także z obrazow Chrystusa Pana y Matki Iego Przenajświętszey [...]* przez Piotra Hyacintha Pruszcza [...] wystawionej (W Krakowie 1737).

Próbując scharakteryzować problem reprezentacji oprawy artystycznej w przekazach drukowanych w XVI i XVII w., należy przyznać rację Jamesowi Knappowi, że „pozbawieni nadziei na uchwycenie przeszłości, możemy przynajmniej uchwycić różnorodność sposobów, w jakie przeszłość była reprezentowana, ponieważ mamy zapis jej zapisu”⁵⁹. Często jedynym dostępnym nam źródłem do badań nad XVI-wiecznymi uroczystościami jest właśnie przekaz drukowany, który mimo pozorów obiektywności i całościowości był niepełny. Brakowało mu z pewnością żywiołowości spektaklu. Jego ostateczny kształt warunkowały również aktualne potrzeby polityczne, kulturowe i historyczny pejzaż miasta, a przede wszystkim ograniczenia narzucone przez samo medium i umiejętności jego wytwórców – zdolności lokalnych drukarzy oraz współpracujących z nimi *formschneiderów*. Przykład *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* pokazuje, w jaki sposób za pomocą tekstu i obrazu podsuwano gotowe formuły interpretacyjne, które propagowały sławę władcy i witającego go miasta oraz odwoływały się do wspólnej heroicznej i politycznej przeszłości Królestwa Polskiego i Krakowa. Recepcja tego przekazu poza jego pierwotnym kontekstem geograficznym i chronologicznym ukazuje, jak przez wprowadzanie nieznaczących zmian w rozłożeniu akcentów w tekście (i wyjątkowo także w obrazie) dostosowano przekazywane informacje do aktualnych zainteresowań różnych grup czytelników i odmiennych interesów politycznych. W długotrwałym procesie recepcji opis entrady nie zatracił jednak swojej tożsamości i w dalszym ciągu propagował nakreślony w *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* obraz uroczystości, utrwalając go w pamięci potomnych.

⁵⁹ J. Knapp, *Illustrating the Past in Early Modern England: The Representation of History in Printed Books*, Burlington 2003, s. 6.

THE MEMORY OF SIGISMUND III'S TRIUMPHAL ENTRY INTO KRAKOW (1587)
AND THE PROBLEM OF REPRESENTING ITS ARTISTIC SETTING
IN 16TH AND 17TH CENTURY PRINTS

Summary

The ceremonial entry of Sigismund III into Krakow on 9 December 1587 was an important event in the international arena, but it was particularly important for the urban community of Cracow, who greatly supported his candidacy as the king of Poland. For the capital city, which organised and incurred the costs of the ceremony, the arrival of the newly elected ruler meant a happy ending to the siege and the related war effort. The most detailed description of the entry, and the only illustrated one, which was most likely prepared in advance, is preserved in a printed festival book called *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus*. It shows the topographic and administrative scenery of the entry, its individual stages as well as the artistic and epigraphic setting. The prose-like description of the triumphal entry, the ideologically coherent portrayal of kings and the related poetic works make equal components of the print. They are a visual and literary praise of Sigismund III and the genealogy of his legitimate rule, based on the Jagiellonian roots and his military victory over Maximilian. Reprints, translations, and numerous references to this message in the 16th- and 17th-century printed material ensured its long-standing influence in Poland and abroad. The content of the message was adjusted to the interests of various reading groups and specific political interests, but during the process of its reception the description of the *entrada* did not lose its identity, and propagated the image of the ceremony depicted in the *Sigismundi tertii Cracoviam ingressus* for posterity.

The study of Jakub Siebeneicher's print from the point of view of its textual and visual message, its circulation space within which it functioned, and the role it played in shaping the memory of Sigismund III's entry into Krakow, made it possible to identify a number of problems related to the ways of representing the artistic setting of the triumphal entry in prints. It was pointed out that in printed language the artistic setting of the *entrada* was rendered by typographical and graphic means, through cited inscriptions distinguished by different fonts, as well as full-page woodcuts functioning as ideograms of the monarchs and their royal power. In the process of translating one text of culture (artistic setting) into another (printed message) many meanings, symbols and images escaped, but the effect was still a coherent, clear and lasting message about Sigismund III's entry into Krakow. It imposed ready-made interpretative formulas on subsequent generations of its readers, which spread the fame of the ruler and of the city welcoming him, and harked back to the common heroic and political past of the Kingdom of Poland and Krakow.

transl. Katarzyna Krzyżagórska-Pisarek